

Az amitől van az, ami van, abból, ami van

Dienes István – Budapest
homputers@yahoo.com
h12952die@ella.hu

•Az,

–amitől [működés],

–amiből=[elme=agyrészi szerkezet/ek] és

–ahogyan=[elmeműködési folyamat] lett

•az, ami van (=nyelvi megnyilvánulás),

–abból,

–ami van (=elmeállapot)

Elme-, és elmeműködés nyelvi megnyilvánulás előtt és közben

•Az,

–amitől [működés],

–amiből=[elme=agyrészi szerkezet/ek] és

–ahogyan=[elmeműködési folyamat] lett

•az, ami van (=nyelvi megnyilvánulás),

•abból (következtetve),

–ami van (=nyelvi megnyilvánulás)

Az elme és működésének egyes elemeinek rekonstrukciója nyelvi megnyilvánulásokból

Abstract:

Occurrence of personal, reflexive, and possessive pronouns, possessive suffices of nouns, and verbal personal suffices were counted as occurrences of „personal” categories in 20 Hungarian corpora with some 48 million words. The frequency of occurrence of the six persons in Hungarian, might have not been deduced from some „minimal-system” of persons. The frequency of 1st-Person forms is correlated positively with that of Second Person forms and negatively with 3rd person forms. . „3rd-Person-phil” and „3rd-Person-phob” case-endings and categories were identified and explained by the ontogenetically late adoption of 1st and 2nd Person. Several grammatic categories (Singular/Plural, 1st/2nd/3rd Person, Proximity/Distality, „Case”-s, relations of decreasing/invariant/growing distance, Time/Mood) of one or more speakers proved to be statistically interdependent. Whereas categorial interdependencies can not be deduced from, or explained by, the models of various standard generative theories, a major revision of existing theories is desirable. In a cross-corpora study, subjectivity, i.e. an overdominance of 1st Person over 3rd Person forms proved to depend on Person-centricity of speakers. Person-centricity is abundance of forms of personal categories, related to the number of all text words.

Keywords: Morphostatistics of categories, Hungarian language, categorial dependence, Person-centricity

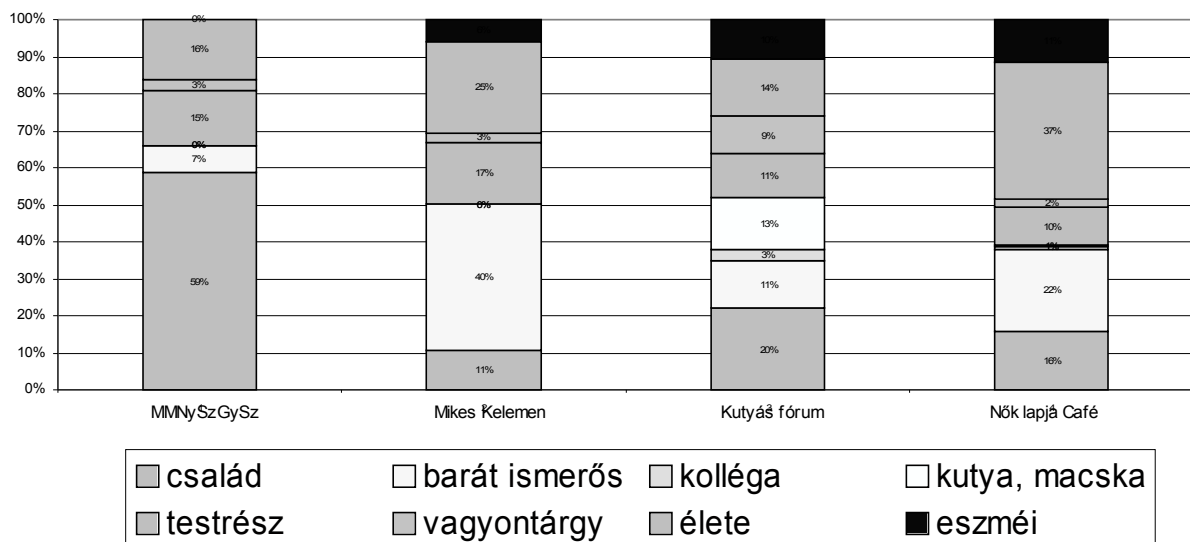
Az emberi beszéd-megnyilvánulás minden másnál gazdagabban jellemzi azt, aki és ami megnyilvánult. Ezen belül az anyanyelvi beszélők gyakori megnyilvánulásai szükségképpen olyan idegsejt-szerkezetektől származnak, amelyek maguk is jelentősek, nagy méretűek, kiterjedtek vagy terjedelmesek. Számos kísérletes bizonyíték alapján ismeretes ugyanis, hogy agyunk képlékenysége éppen abból fakad, hogy a sokszor használt sejtek és sejt-szerkezetek megerősödnek és kiterjednek. Így amennyiben a felnőtt gyakori nyelvi megnyilvánulásait számba vesszük, ilyen módon agyunk egy részéről egy fajta „forgalmi térképhez” jutunk. Elkészíthetjük a „gyakran használt főútvonalak” név-jegyzékét, s a megnyilvánulások sorrendjéből ezen utak valamilyen értelmű kapcsolódására következtethetünk.

Az agyunkról ilyen módon elkészített térkép szükségképpen kevésbé fog emlékeztetni a neurofiziológusok, vagy a pszicholingvisztika kutatóinak mai elképzeléseire. Ismeretes ugyanis például, hogy számos nyelv leggyakoribb elemei a névelők, s így a névelők hangoztatásáért és értelmezésért felelős agyi szervnek kell a „legizmosabbnak” lennie. Ezzel szemben egyelőre sem a neurolingvisztika, sem a pszicholingvisztika nem fordít akkora figyelmet ezek kutatására.

1. Adatok, módszerek

A megnyilvánulónak a megnyilvánulásokban pillanatnyi világa tárul fel. Ez a látható világ a beszédhelyzettől függ. A morfosztatisztikai jellemzők egy része ezért a megnyilvánuló pillanatnyi helyzetét, lelkiállapotát, az őt foglalkoztató vagy lekötő eszméket, nemét, társadalmi rétegét, lakóhelyét, képzettségét, szakmáját stb jellemzi. Mint az alábbi ábra szemlélteti, Mikes Kelemen barátjairól, társairól, a XIX-XX szzd-i szépprózáirók hősei családjukról, a kutyás-fórum tagjai kutyáikról, macskáikról, a Nők lapja Café fórum levelezői életükről nyilvánulnak meg sajátjukként az átlagosnál többször.

1.1. ábra. A megnyilvánuló sajátjaként említett tárgyak csoportjai különböző korpuszokban – Frequency of mentioning of items in the groups of objects mentioned as possessed by the speaker in various corpora. Család=family, barát, ismerős = friend, kolléga=colleague, kutya, macska=dog, cat, pet, testrész=part of human body, vagyontárgy=property, élete=events and epochs of speaker’s life, eszméi=speaker’s ideas



A pillanatnyilag megnyilvánuló elemekből és elemektől nagyobb terjedelmű szövegek elemzése alapján lehet elkülöníteni a személy világának hosszabb távon változó és a kevésbé változó elemeit, a beszélők összességére, csoportjaira és egyes egyedeire jellemző sajátosságokat. Ha a magyar anyanyelvű beszélők összességéről, a bennük lévő „magyar beszédgépről” akarunk valamit megtudni, akkor nagy számú, kis-, és nagy méretű korpuszból kell kiindulnunk, és morfosztatisztikai adatokat kell kidolgoznunk mindegyikre.

1.1. táblázat. A vizsgált korpuszok – The corpora used in the frames of the present study

Sorszám	Megnevezés	Rövid név	Méret (ezer szó)
1	A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára	[MMNySzGySz]	508
2	A magyar nyelv történeti szótára IX-XX szzd	[Pajzs]	17 000
3	A magyar nyelv történeti szótára, a 90-es évek női szerzői	[NYTUD]	254
4	Tótfalusi-féle szótárak	[Tótfalusi]	1 000
5	e-mail group anyaga	[Kutyás]	1 186
6	Károli biblia	[Károli]	739
7	Dienes István: Természetes magyar nyelvtan	[Dienes01]	120
8	Üzleti levelek, ajánlatok	[Üzleti]	203
9	e-mail fórum anyaga (i)	[café]	50
10	Mikes Kelemen levelei	[Mikes]	75
11	Jókai Mór: Kőszívű ember fiai	[Jókai]	25
12	Népszabadság – kisebb cikkek különböző rovatokból	[Népszabadság]	102
13	Heti világgazdaság – 1998. decemberi számok	[HVG]	252
14	A magyar országgyűlési képviselők beszédei 1998-2001	[Parlament]	3 448
15	e-mail fórum anyaga (ii)	[kutyás2]	520
16	Szabványok igénypontjai	[MSZH]	2 640
17	Révai lexikon	[Révai]	2 110
18	Csokonai szótár	[Csokonai]	68
19	Cégek honlapjainak szövegei	[Cég]	56
20	Heti Világgazdaság 1993-1998 közötti évfolyamok		21 200

Ezek a kemény nyelvi tények azok, amelyekre elképzeléseinket alapozzuk.

A „magyar beszédgép” működése, a működés legalább nagyvonalú megértése és rekonstrukciója szempontjából a beszélők többsége által következetesen leggyakrabban használt szerkezetek a legérdekesebbek. Ezért kutatási célom a nyelvi kategóriák egy részének vizsgálata, használatának elemzése.

Ha valamely megnyilvánulás valamely egységeit („szó”, „morféma”, „tő”, „toldalék allomorf módosulata” stb.) vizsgáljuk, azok bármely ekvivalencia-reláció szerint házag-, és átfedésmentes osztályokra oszlanak. Ezeket az osztályokat nevezem kategóriáknak [Kiefer]-től eltérően, de tartalmilag megegyezően a logika, a [MNyÉSz] vagy például a [Collins] értelmezésével.

Elkerülöm a kétes tartalmú osztályokat, és csak a beszélő által magában a természetes nyelvben meglévő eszközökkel egyértelműen azonosítható kategóriákra kell szorítkozni. A hagyományos magyar nyelvészeti kategóriák egy része minden anyanyelvi hallgató/olvasó számára egyértelmű. Ilyenek

- A tárgyak, egyedek stb. egyes-többesszámúsága: hogy egy megnyilvánulás egy szóalakja „egyes, vagy többesszámú-e”
- A cselekvések, birtoklások, birtokolttság (hat féle) személyűsége: hogy egy megnyilvánulás egy szóalakja cselekvése, birtoklása „milyen személyű”
- A cselekvések jelen/múltbelisége: hogy egy megnyilvánulás egy cselekvése jelen vagy múltbeli-e
- A határozóragokkal fennmaradó vagy változó, ezen belül közeledő, távolodó helyviszony nyilvánul-e meg

A hagyományos magyar nyelvészeti fogalmak egy részének magyar megnevezése félrevezető, így:

- A megnyilatkozás nem mindig megnyilatkozás
- A mondat nem mindig mondat
- A név nem mindig név
- A névmás nem más
- Az eset nem eset
- Az igék ideje nem idő
- A névszók és az igék “száma” nem mindig szám
- A névelő nem mindig név illetve névszó előtt áll

A modern nyelvészeti fogalmak és kategóriák tartalma nem mindig világos vagy közismerten változik

Agglutináló nyelvünkben szintén kézenfekvő arra gondolni, hogy amennyiben egy megnyilvánulás egésze egyidejűleg két ekvivalenciareláció szerint is kategorizálható, akkor valamely, a megnyilvánuláson belüli kisebb részekkel mindkét kategória külön-külön is megnyilvánul. Például, a „-ban” helyhatározóraggal egyaránt megnyilvánul a rag előtti szóval megnyilvánuló viszonyos a viszonyulóval fennálló viszonyának változatlansága, valamint az, hogy a viszonyost – viszonya fennállásának idején - testként (tartályként) fogjuk fel. S valóban, a határozóragok mindegyikének szemügyre vétele arról győz meg, hogy felfoghatjuk a „-b”-t a viszonyos „testkénti” megnyilvánulásának, s az „-n”-t a viszony jelenlegi változatlansága megnyilvánulásának

A ragos főnévi szóalakok számuk és a velük megnyilvánuló viszony változó vagy változatlan volta szerint is kategorizálhatók. Amennyiben a változó és változatlan viszonyok megoszlása egyes és többszámúban azonos, pontosabban nem vehető el az azonosságukra vonatkozó feltevés, akkor arra gondolunk, hogy a főnevek „számával” megnyilvánuló szerkezet működése független a főnevek változó vagy változatlan helyviszonyragjaival megnyilvánuló szerkezettől, a főnevekkel megnyilvánuló számosságának megnyilvánulása független viszonyaik változó voltánál, vagy változatlanságának megnyilvánulásától. Ellenkező esetben arra gondolunk, hogy e szerkezetek működése nem független egymástól

A szövegeket szavakra tagoltam, és megszámláltam az előforduló szóalakokat, toldalékokat, előtagokat. A munkához szüksége szoftvert magam és ifj. Dienes István készítette. A forgalomban lévő CD-ken lévő kereső szoftverek többnyire rekordokat azaz bekezdést vagy szócikket, cikket számlálnak, ezért a gyakori szavakat kevésbé gyakorinak, a ritkákat gyakoribbnak mutatják. Ha a bekezdés a témának, beszéd tárgyának megfelelő egység, akkor az ilyen statisztika ezek jellemzésére viszont alkalmas lehet.

2. Eredmények

2.1 Számok megnyilvánulásai különböző szófajokban

Az egyes számú alakok általában mind alanyesetben mind ragozott alakjukban minden szófajban gyakoribbak a többes számúaknál. Az egyesszámú alakok túlsúlya a különböző szófajokban különböző mértékű. A túlsúly szerinti sorrend korpuszról korpuszra változó.

2.2 A személyes szófajokkal megnyilvánuló személyek

Azok, amelyekkel a Ki? kérdésre válaszolunk, a nyelvtanban „személyek”-nek nevezett, a magyarban „én-te-ő-mi-ti-ők” hatossal megnyilvánuló idegsejt-szerkezetek, megnyilvánulásainkban fontos szerepet játszanak, és a minden nyelvben előforduló univerzális jelenségek közé tartoznak [Goddard]. Vagy alanyként maguk is megnyilvánulnak, vagy cselekvő részességüket az igei személyragok jelzik, vagy minőségek e „személyek” hatalmában lételet birtokos személyragok, vagy .minőség hozzájuk való viszonyának megvalósulását ragos határozószók és névutók.

Metaforikusan szólván, a személyek azok az “álarok”, amelyekben elménk létezői megmutatkoznak. „Álarok”, azaz olyan alkalmas közbülső szerkezetek, amelyek közbejövetele nélkül semmilyen eset semelyik részese sem nyilvánulhat meg, legyen az minő, minőség, egyed, szobanforgó, ismert, ismeretlen, ismeretes vagy más, hiszen személyűsége, ha nem is személye, bármely értelmes beszéd megnyilvánulás bármely tartalmas szavának van. Mibenlétüket számos nyelvtani, filozófiai és neurolingvisztikai és pszicholingvisztikai munka tárgyalta, bár néha a szükséges részleteket mellőzve. Az angol nyelven peer-reviewed

publikáló nem-nyelvész szerzők például, nem gondolván végig, hogy aligha lehet két ilyen nyelvtanilag különbözően viselkedő és gyakoriságú szó mögött álló szerkezet, „korrelátum” azonos, nem egy esetben még az „I” és a „Self” között sem tesznek különbséget, miközben ezek biológiai hátterét keresik. A magyar nyelvtani személyek – a megszemélyesítés gyakorisága miatt - nem feltétlenül animatus („lelkes”) [Yamamoto] lények.

Tény, hogy a különböző nyelvekben különböző számú személy van. A személyek száma négy és tizenöt között váltakozik. A személyek száma és fajtája nyelvjellemző, mindegyik rendszer megkülönböztet három személyt, valamint egyes és többesszámot [Clark].

Kisgyermeknek a nyelvtanilag helyes beszéd kialakulásának idejére egyszemélyes (ő) világa van. Önmaga is ő.

•A magyarban különböző személyű alakjai vannak, s így “személyes szófaj”

- Ige, személyraggal,
- főnév (melléknév, számnév), birtokos személyraggal
- személyes névmás, önálló alakok
- birtokos névmás, önálló alakok
- visszaható névmás, személyraggal
- személyragos határozószók/névutók, személyraggal

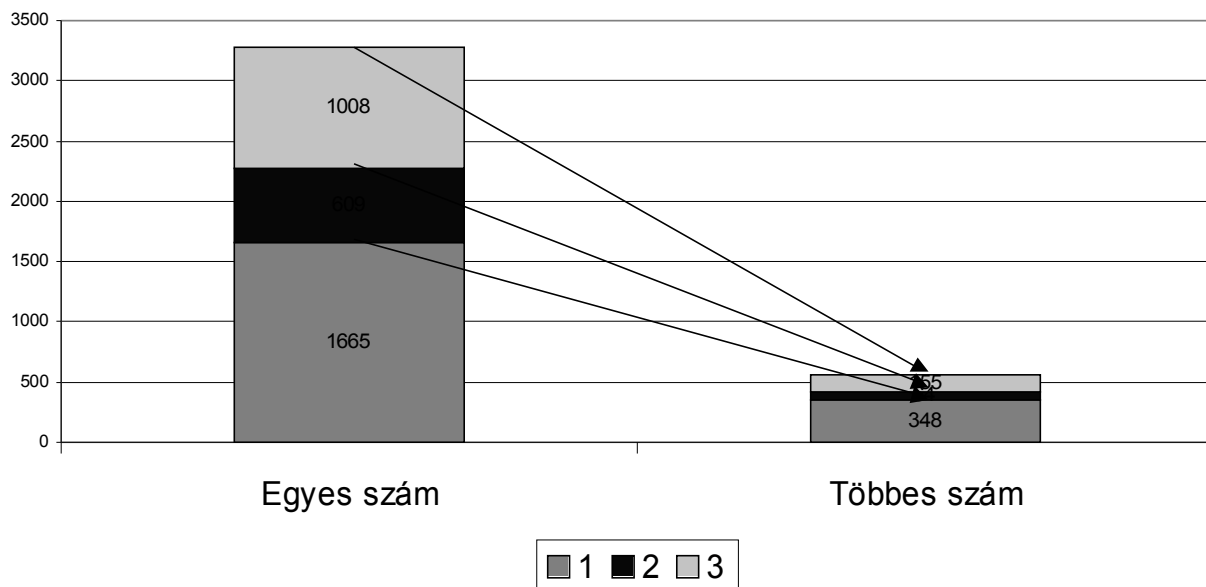
Csak harmadik személyű a

- személyragtalan főnévvel megnyilvánuló
- a határozatlan névmással megnyilvánuló
- a tagadó névmással megnyilvánuló
- az általános névmással megnyilvánuló
- a kölcsönös névmással megnyilvánuló.

Az általam vizsgált korpuszokban a következőket találtam.

A második személyű alakok mind egyes, mind többes számban ritkábbak, mint az egyes és harmadik személyű alakok. Az első és a harmadik személyű alakok gyakorisága a beszédhelyzettől és a megnyilvánuló nemétől függ – nők mintegy 10%-kal gyakrabban használják az „én”-t, mint hasonló helyzetben a férfiak.

2.2.1. ábra. A személyes névmások megoszlása a [MMNySzGySz]-ben szám és személy szerint. Distribution of personal pronouns by Number and Person in [MMNySzGySz]. Egyes szám=Singular, Többes szám=Plural



Az „én”, „te” és az „ő” tartalma többféleképpen is felfogható. Az „én” egyaránt lehet a „halló”, ekkor a „te” a hallató”, vagy, ahogy azt felfogni szokásos az „én” a szóló, beszélő és a „te” a felfogó. Ha úgy fogjuk fel, hogy nyelvi tevékenységünk önmagunk általi felfogásában a beszéd az elsődleges, akkor az én a beszélő. Ha úgy vélekedünk, hogy nyelvi tevékenységünket nyelvileg úgy célszerű felfognunk, hogy az nem más, mint eszmék keletkezése, eszmélés, és a más beszédének hallata csupán egy lehetőség ilyenek kiváltására, akkor az „én” hallókénti felfogása kézenfekvőbb. Valójában azonban az én mástól való hallatán egy másra, hallatásán magunkra gondolunk, az én hallatának és hallatásának más-más a jelentése. Mindezek természetesen nem lehetnek az „én”, és társai meghatározásai, definíciói, hiszen a természetes szavakat néhány kivétellel egyébként sem lehet más szavakkal definiálni.

Ismeretes, hogy a többes számú személyek az egyes számúaktól nem függetlenek, tartalmuk egy részét az „és” segítségével is magyarázhatjuk. Bizonyos, hogy az, ami „én és te” az „mi”, az, ami „te és ő” az „ti”. Bizonyos az is, hogy „én vagy te” is „mi”, és „te vagy ő” is „ti. Az „ők” azonban csak „több „ő”-ként vagy „ő és/vagy egy másik ő”-ként fejezhetjük ki. A „több „ő”” mintájára beszélhetünk „több”te”-ről is: Ahogy csapatunkba gyűjtünk barátainkból, így vesszük őket, egyre újabbra mutatva, számba: „Te, és te, és te.”

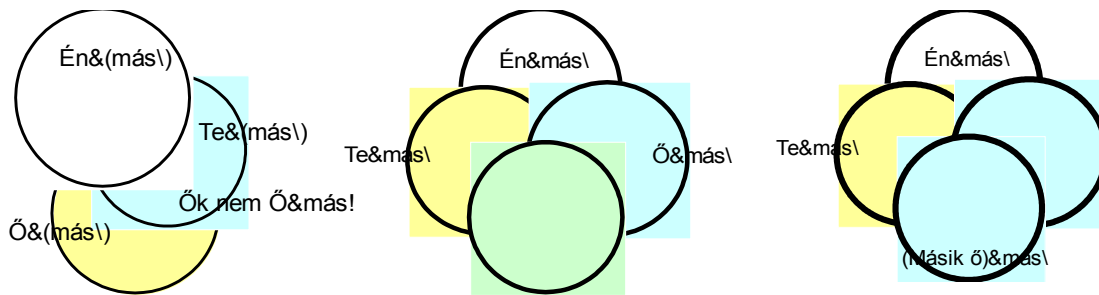
Felmerül az a kérdés is, hogy a *nyelvtani* „szám” és „személy” miként észlelt, s vajon elemi vagy szintetikus fogalmak-e? Úgy is kérdezhetnénk, hogy vajon van-e (egy) egyesszám, és (egy) többesszám-szerkezetünk, s van-e egy ezektől független másik szerkezetünk, amely a megnyilvánulókat „első, második vagy harmadik személyként, vagy személyüként” fogja fel. Vagy pusztán az „én-te-ő” személyek együttesét fogjuk fel egyesszámként, egyesszámuként, s a „mi-ti-ők” személyeket többesszámként, vagy többesszámuként? Még másként azt is kérdezhetjük, hogy

- (i) „egyesszám”=„én”\”te”\”ő”\egyed, vagy
- (ii) „én”=„egyesszám”&”első személy”?

Ha a (ii) igaz, és függetlenek a „szám” és a „személy” kategóriák, akkor az azok alá tartozó megnyilvánulás-gyakoriságokra igaz a $P(AB)=P(A)*P(B)$ összefüggés, ami tesztelhető.

2.2.2 ábra. Személymodellek – Modells of persons. (Én&más|= I&only I, Te&más|=Sing. You and only you, Ő&más|=Sing. 3rd Person and only Sing 3rd Person, Ők nem

(Ő&más\)=They& not (Sing. 3rd Person and only Sing 3rd Person), (Másik ő)&más\=(Another Sing. 3rd Person)&only\=(Another Sing. 3rd Person)



S vajon levezethetők-e a többes számú alakok az egyszámú három személyből? Ha a személyeknek nemcsak a hallatuk utáni, értelmezésükori „felfogása” „analitikus”, hanem a megnyilvánulása is, akkor az én/te/ő gyakoriságokból a mi/ti/ők gyakoriságok esetleg levezethetők. Hogyan kell az „én”-t, egy olyan „én”-t, amely egyaránt kiterjed egyedüllétemre és társkénti létemre, definiálnom az „én”-nel és a „mi” egy valamely részével? Hogyan a „te”-t a „te”-ből és a „mi”, valamint a „ti” valamely részeiből? Mindezt úgy téve, hogy visszakapjam a „mi”, „ti”, „ők” tapasztalt gyakoriságait?

Ha a személyek megnyilvánulása analitikus lenne, akkor ezzel az elméleti megszemélyesülés folyamatának lényeges sajátosságát ismernénk meg.

Másrészt, miután a különböző nyelvekben különböző számú személy van, felmerül a kérdés, hogy hogyan történik világunk személyekbe szerveződése. Elképzelhető, hogy minden nyelvben, pontosabban minden beszélőben ugyanannyi, t.i. a maximális számú személy van, s a világot minden nyelven ezeken át fogjuk fel, azonban azokban a nyelvekben, amelyekben, mint a magyarban, kevesebb személy van, ezeknek az „elemi” személyeknek valamilyen csoportjai fejeződnek ki, más csoportok viszont nem. Elképzelhető, hogy a személyek, a személyek egy valamely, minden nyelvben közös, minimálrendszeréből épülnek fel. Az is elképzelhető azonban, hogy a különböző nyelvek beszélői különböző számú személy alakjában fogják fel világukat .

Az összes, a személyes szófajok egyedeivel megnyilvánuló személyeket vizsgálva azt kapjuk, hogy a személyek és a számok nem függetlenek, a magyar nyelv hat személye tehát nem vezethető le három személyből valamint a számosságból.

2.2.1 táblázat. Személyes, visszaható és birtokos névmások száma a [MMNySzGySz] anyagában – Number of personal, reflexive and possessive pronouns in [MMNySzGySz]

Tény - Fact	Egyszám - Singular	Többesszám m - Plural	Összesen - Total
1. személy – 1st Person	16390	4474	20864
2. személy – 2nd Person	5305	613	5918
3. személy – 3rd Person	65074	12166	77240
Összesen - Total	86769	17253	104022
Tény % - Fact%			
1. személy – 1st Person	15,76%	4,30%	20,06%
2. személy – 2nd Person	5,10%	0,59%	5,69%
3. személy – 3rd Person	62,56%	11,70%	74,25%
Összesen - Total	83,41%	16,59%	100,00%

Függetlenség feltételezésével – Assuming independence			
1. személy – 1st Person	16,73%	3,33%	20,06%
2. személy – 2nd Person	4,75%	0,94%	5,69%
3. személy – 3rd Person	61,94%	12,32%	74,25%
Összesen - Total	83,41%	16,59%	100,00%

A [MMNySzGySz]-ban az egyesszám 2. és 3. személy, valamint a többesszám 1. személy gyakoribb, mint az a függetlenség feltételezésével adódna, a [Parlament] anyagában az egyesszám 1. és a többesszám 3. személy. Ezeket a számokat a magázó „maga” és az önöző „ön” nélkül számítottam, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ezek egy vagy két másik személy-sor részei. A parlamenti szövegekben természetesen a második személyű megszólítás ritka. Meglepő ugyanakkor, hogy milyen gyakran nyilvánulnak meg a képviselők első személyben.

2.2.2 táblázat. Személyes, visszaható és birtokos névmások száma a [Parlament] anyagában - *Number of personal, reflexive and possessive pronouns in the speeches of the Representatives of the Hungarian Parliament*

Tény - Fact	Egyesszá m Singular	Többesszá m - Plural	Összesen - Total
1. személy – 1st Person	14408	3888	18296
2. személy – 2nd Person	140	94	234
3. személy – 3rd Person	14189	4213	18402
Összesen - Total	28737	8195	36932
Tény% - Fact%			
1. személy – 1st Person	39,01%	10,53%	49,54%
2. személy – 2nd Person	0,38%	0,25%	0,63%
3. személy – 3rd Person	38,42%	11,41%	49,83%
Összesen - Total	77,81%	22,19%	100,00%
Függetlenség feltételezésével – Assuming independence			
1. személy – 1st Person	38,55%	10,99%	49,54%
2. személy – 2nd Person	0,49%	0,14%	0,63%
3. személy – 3rd Person	38,77%	11,06%	49,83%
Összesen - Total	77,81%	22,19%	100,00%

Megfordítva, nem sikerült olyan modellt sem konstruálnom, amellyel a többesszámú személyek gyakorisága az egyesszámúakéból levezethető lett volna.

2.3 Személyek és szófajok

Akadémiai nyelvtankönyvünkben Kenesei István azon a nézeten van, hogy „a névmások formális jegyeik alapján nem alkotnak önálló szóosztályt, közöttük a „helyettesítés” jelentés-, vagy funkcióbeli jegye teremt meg egy kategóriákon keresztül érvényesülő hasonlóságot....szigorúan véve azonban minden névmás abba a szóosztályba tartozik, amelynek a tagjait, vagy amelyeknek a tagjaival alkotott szintagmákat helyettesíteni tudja.”

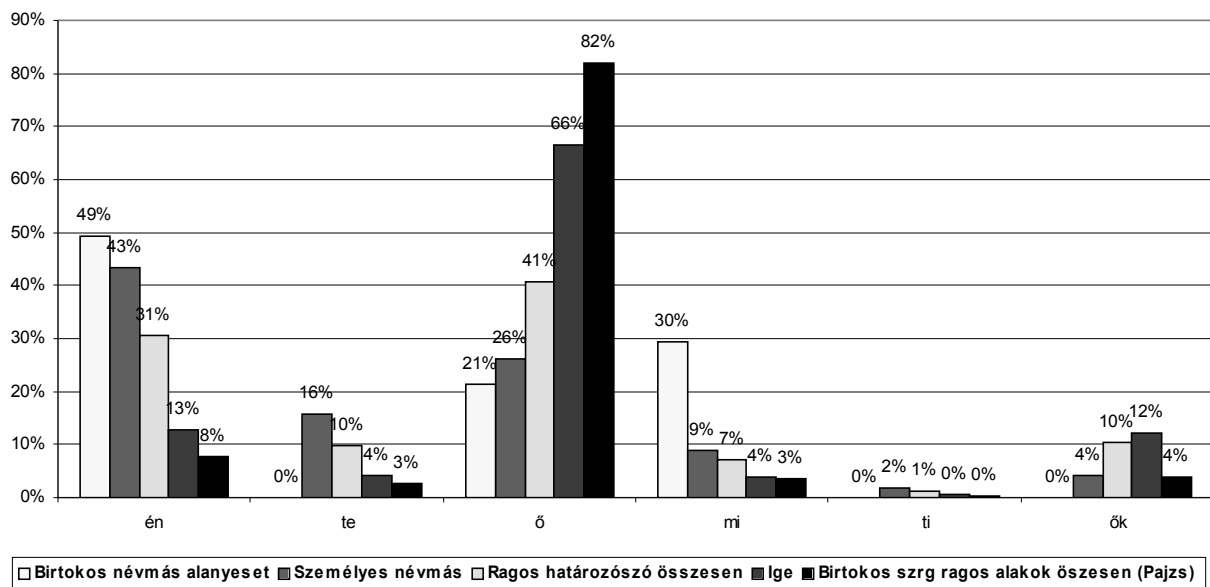
Az én véleményem szerint ami megnyilvánul, az megnyilvánulhat főnévi névmással, vagy főnévvel, melléknévi névmással vagy melléknévvvel, határozói névmással vagy határozóval, a

névmással és a névszóval azonos kategóriájúak nyilvánulnak meg, Névmásokként azonban jelentékeny és önálló szerkezetek nyilvánulnak meg, amire mutat ezek a névszóktól eltérő használata is, a főnévi névmás nem főnév. Helyettesíteni a nyelvész helyettesít, nem úgy a beszélő, aki akkor nyilvánul meg, például a kérdő névmással, ha valami ismeretlen. A névmások gyakorisága minden beszélőnél kiemelkedő, meghaladja a legtöbb névszót. Ezért arra kell gondolnom, hogy szerepük a nyelvgép működése szempontjából jelentősebb, mint a névszóké, amelyek csak együtt vannak sokan. Emiatt nem célzerű a névmásokat a névszók alig definiálható partikuláris eseteiként kezelni. Számításaimban ezért külön „szófaj”-ként kezeltem őket.

Érdekes, hogy azok közül a „személyes” szófajok közül, amelyek esetében egyáltalán beszélhetünk személyről, egyesek az „ő”-vel fordulnak elő nagyobb számban, mások viszont az „én”-nel és a „te”-vel. Az „én” általában a leggyakoribb a visszaható névmásoknál, ezt követi a személyes névmás, a személyes névmás ragos alakjai, ezt a névutó-szerű ragos határozószók, az igék, majd a főnevek személyragos alakjai. Egyes korpuszokban más, többnyire nem radikálisan különböző sorrendet találunk.

Válasszuk ki az első személyű alakokat, számláljuk meg őket szófajonként és rendezzük sorba az egyes szófajokat az első személyű alakjaik előfordulási gyakorisága szerint. Ha ezt elvégezzük a második és a harmadik személyű alakokra is akkor többnyire azt kapjuk, hogy az első személyben gyakori szófajok gyakoriak a második személyű alakok között is, és megfordítva. Ugyanakkor a harmadik személyű alakok száma éppen azokban a szófajokban

2.3.1. ábra. „Személyes” szófajok előfordulásának gyakorisága személyek szerint [MMNy;SzGySz] és [Pajzs]



alacsony, ahol az első és második személyű alakok száma magas.

Úgy is fogalmazhatnánk, megszemélyesítéssel élve, hogy vannak „ego-phil” szófajok, amelyek egyidejűleg „tu-philek” és „is/ea/id-phobok” is, és megfordítva. De vélhetnénk azt is, hogy különböző szófajok személyűség-megoszlása azért különböző, mert különböző személyek más-más alkalmakkor és módon „tesznek valamit személyessé”? Avagy,

vélhetnék úgy is, hogy a „személyek” azok, amelyek valamilyen minőségben „szeretnek”, míg más minőségben „nem szeretnek” megnyilvánulni, s ez tükröződik a szófajok gyakoriságában. Nem tudjuk azonban, hogy mi az, ami itt meghatározó.

Még érdekesebb, hogy mindeközben többnyire, vagy legalábbis nem mindig az „én” áll szemben a „nem én”-nel „ragozódási hajlandóság szempontjából, hanem az „ő” a máik két személlyel.

2.4 Esetek és személyek

Agyunkban a minőségekként megnyilvánuló mélyebben már megnevezetlen „minő”-k, viszonyaikkal esetként nyilvánulnak meg. Sajátos szóhasználatomban eset mindaz, ami „hogy” után megálló kifejezéssel nyilvánul meg. Az értelmes magyar nyelvű beszédmegnyilvánulásokban említett – ilyen - esetek valamely alkalommal következnek be, ezek az események. Azok a viszonyok, amelyben ezen esetek részesei állnak, többek között ragokkal nyilvánulnak meg. [Balogh] nyomán az akadémiai nyelvtankönyv azon a számos példával illusztrált nézeten van, hogy „ugyanaz az esetrag többféle esetviszony megtestesítője is lehet.” Ez nyilván definíció kérdése. Ha viszonyon valamilyen olyan eszmét értünk, amely a ragos kifejezés hallatán a halló eszébe jut, a nézet nehezen támadható, ha viszont pozitívista felfogásban mindazt értjük viszonyon, ami valamely rag hangoztatásával megnyilvánulhat, akkor nehezen védhető. A -t, -nak, -val, -ért, -ba, -ban, -ból, -ra, -on, -ról, -hoz, -nál, -tól, -ként toldalékok egyaránt járulhatnak bármely főnévhez, személyes, mutató, kérdő, vonatkozó, tagadó, egyetemes és visszaható névmáshoz, ezek esetragok. Az --ig, -kor, -szor, -, onta, -onként nem esetekkel, hanem eseményekkel, alkalmakkal kapcsolatos viszonyok megnyilvánulásaként hangzik el. A nyelvtani esetekkel, „tematikus szerepekkel” magyar és általános nyelvészek ezrei foglalkoztak, fiziológiai hátterükre vonatkozóan több tucat elképzelés van forgalomban. Az esetek száma a különböző nyelvekben négy vagy akár ötvennél is több lehet, bár a leírások szabványosíthatatlansága és a nyelvek sokfélesége az összehasonlító étékelést megnehezíti. Mindezekkel a továbbiakban nem foglalkozom, a leírt tényeknél maradva a viszonyokat a ragokkal definiálom.

Ha abból a szempontból vizsgáljuk meg az egyes „személyes” szófajok különböző személyű alakjait, hogy közöttük milyen gyakran fordulnak elő az egyes viszonyragokkal, akkor az előbbieknél nem kevésbé érdekes összefüggésekre akadunk.

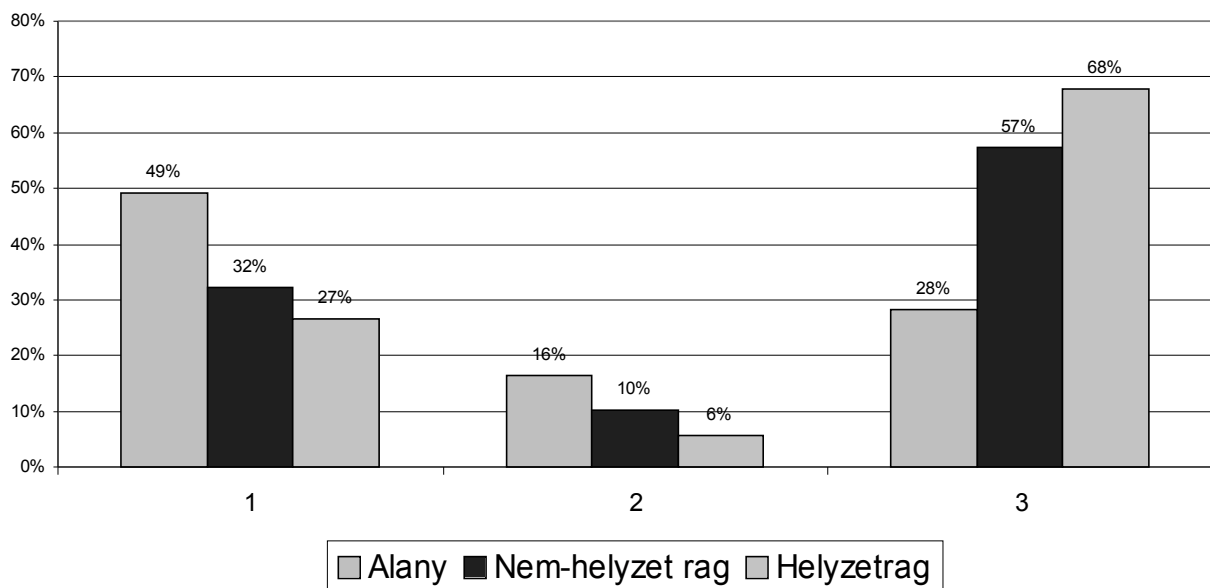
A szófajokhoz hasonlóan ugyanis az esetek, illetve esetragok között is vannak „egophil”, „tu-phil” és „is/ea/id-phil” ragok. •A különböző személyek más-más viszonyban fordulnak elő gyakrabban illetve ritkábban. Mint csoport, leginkább ego-phil az alanyesetű alakok csoportja, a ragozatlan alak, legkevésbé egophil-ek a helyzetragos alakok. A harmadik személy többnyire helyzetviszonyban áll, eredet, bensőség, távolodás vagy közeledés vonatkoztatási helye, az első személy ezzel szemben többnyire cselekvő vagy tevőleges részes. A helyzetragos alakok között is van szignifikáns szabályosság: például a személyes névmás első és második személyű alakjainál leggyakoribbak a testszerű viszonyok, legkevésbé gyakoriak a kapcsolatszerű (-hoz/-nál/-tól) viszonyok, és előfordulásuk gyakorisága szempontjából köztes helyzetűek a felületi viszonyok.

A harmadik személynél ez éppen fordítva van. S ami szembeötlő, hogy akárcsak a szófajok esetén, itt is az első és a második személy az, amely hasonló és különbözik a harmadik személyétől, ezúttal ragozódási hajlandóság szempontjából.. Ugyanakkor, mindegyik személy közel azonos arányban vesz részt közeledő/távolodó/maradó helyzetviszonyban. Az igei

személyek közül a második személy kifejezetten múltkerülő, a többiek „mód” és „idő” tekintetében kiegyensúlyozottabbak.

A jelenség szabályossága szerfelett különös. A szófajok és az estragok eloszlása már külön-külön is lehetne sokkal szabálytalanabb, együttes szabályszerűségük pedig egyenesen meglepő, és magyarázatra vár. Példaképpen ismét a [MMNySzGySz] adatait mutatom be, megjegyezve, hogy hasonló ábrákhoz jutunk más korpuszokra és szófajokra is.

2.4.1. ábra. Személyes névmások különböző alakjainak előfordulása a [MMNySzGySz] korpuszban. 1=első személy, 2=második személy, 3=harmadik személy.

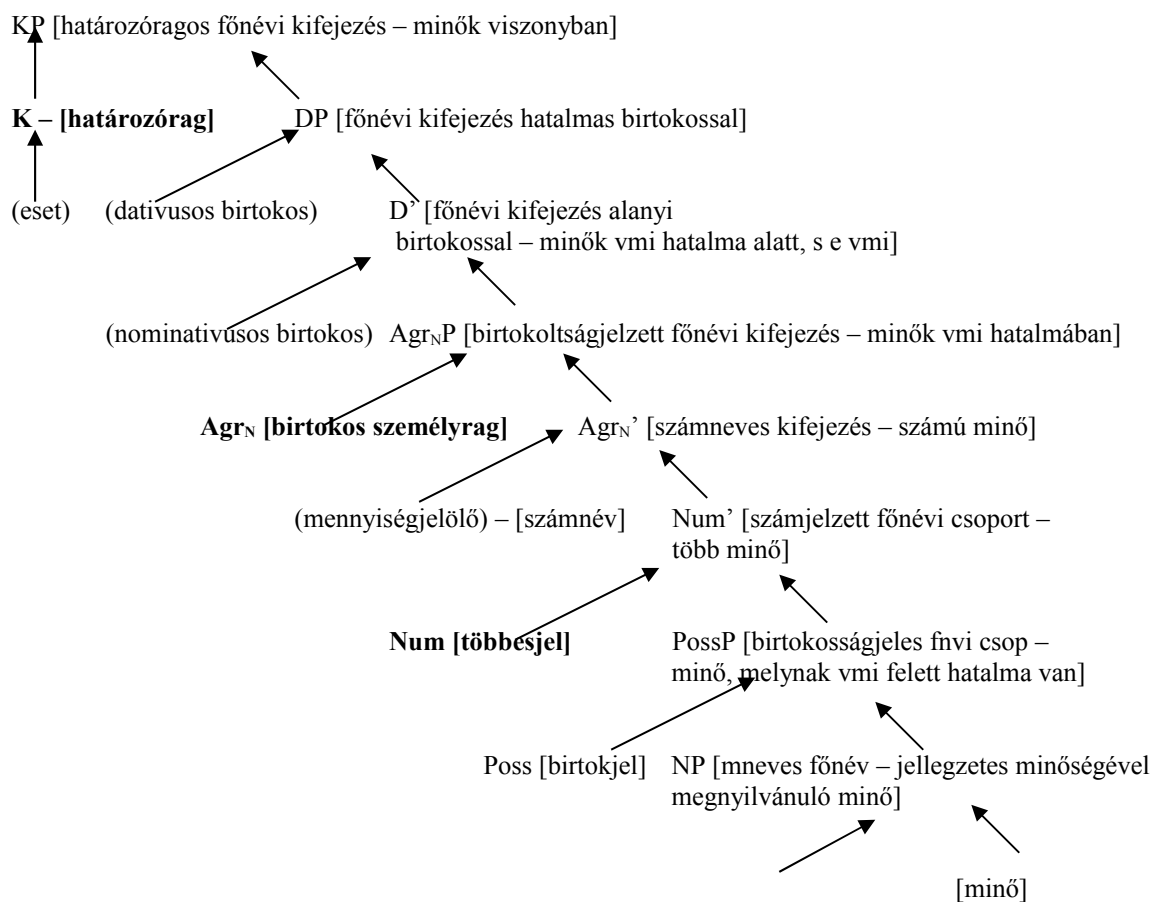


Ha most egy pillanatra visszatérünk az „úthálózat” analógiánkra, azt mondhatjuk, hogy az „én” és a „te” hasonló, vagy azonos úthálózatokon – pályákon - keresztül nyilvánul meg, „hasonló forgalmat bonyolít le”, míg az „ő” hálózata és forgalmi rendje előbbiektől jelenősen különbözik. A jelenség magyarázatát keresve, sok minden egyéb mellett, felötlött bennem, hogy a kisgyermek a gagyogás, és a beszédutánzás idején először nyilván személytelen világban él, melyben először az általa felismert embereket nem emberként, hanem jelenségként, majd emberként de nem személyként fogja fel. Ezt követi az egyszemélyes, t.i. harmadik személyű világ, a gyermek harmadik személyben szól önmagáról is. A fent illusztrált jelenség talán arról tanuskodik, hogy a beszélő ősi „ő” személye még felnőtt korában is másképp nyilvánul meg, mint a későbbiekben élete folyamán erre felépült „én” és „te” személyek, e személyek másként, más minőségekként, más esetekben és helyzetekben nyilvánulnak meg.

2.5 Kategóriák együtt-előfordulásának függetlensége

Térjünk most egy másik érdekes jelenségcsoportra. A magyar nyelv strukturális nyelvtana [Bartos] szerint (ábra) a többesjellel, a birtokos személyranggal és a határozóraggal történő toldalékolás még csak nem is szomszédos szinteken történik.

2.5.1 ábra. Névszói csoport szerkezete Bartos szerint [Kiefer00] szöveges zárójelben kiegészítve a szerkezetek hagyományos nevével és azokkal, amelyekről a megnyilvánulás szól. - *The structure of Hungarian Noun Phrase by Bartos [Kiefer]*.



Ebből az következne, hogy a függetlenül, külön folyamatokban keletkezett toldalékegyüttesek gyakoriságai is függetleneknek kellene lenniük egymástól, azok gyakoriságai a peremgyakoriságokból lennének számolhatók.

Ugyanakkor azonban a toldalékolás sem a személyes korpuszokban, sem a több beszélőtől származó korpuszokban sztochasztikus értelemben nem független, jelentős számú statisztikailag szignifikáns pozitív és negatív korreláció figyelhető meg, ezek egy része beszélőfüggetlen. Példaként a főnevek birtokos személyragjai és határozóragokjai tekintetében [Pajzs] adatait, a főnévi mutató névmás többszjele és esetragjai, valamint helyzetviszonyai tekintetében pedig saját adataimat idézem, megjegyezve, hogy a bemutatott táblázatok itt is csupán ízelítőül szolgálnak abból a több száz hasonló vizsgálatból, amely megalapozza azt az állítást, hogy a magyar nyelvben megszokott jelenség. 1;5-2;5 éves gyermekek helyhatározórag-használatának vizsgálatánál már [Pléh] is felfigyelt arra, hogy „az interakció is erősen szignifikáns”. Pléh azonban nem ismeri fel, hogy ennek a kimutatható „interakciónak” milyen, a strukturalista nyelvészetet érintő következményei vannak, márpedig vannak.

A beszélőnkénti, és a beszélő-független kategóriális függőség ugyanis egy Chomskyánus rendszerből semmilyen módon nem vezethető le, ugyanakkor tény. A generatív grammatika – saját célkitűzése szerint – olyan modell megalkotására törekszik, amely képes bármely nyelvtanilag helyes mondat valamely szabályok szerinti képzésére. A természetes nyelvű

beszélő azonban a nyelvtanilag helyes mondatokat nem az egymásra alkalmazható szabályokat véletlenszerűen egymásra alkalmazva hallatja, hanem, amint ez eredményeimből nyilvánvaló, megnyilvánulásaiban a megnyilvánuló kategória függ a már megnyilvánult és a majdan megnyilvánuló más kategóriáktól. Ha a beszélőben olyan szerkezetek lennének, amelyek valamilyen módon egy UG megvalósításának tekinthetők, akkor nem lenne kategóriafüggség.

Mondhatná valaki, hogy a beszédszöveg megalkotása egy UG-vel leírható idegsejt-szerkezet segítségével történik, a kategóriális függőség pedig nyelven kívüli eredetű, t.i. a világból, melyről a beszélő szól. A világ az, amelyben azok, amelyek különböző kategóriákkal nyilvánulnak meg, egymástól függők. Ezzel egyet is értek, némi, bár lényegi kiegészítéssel. Ugyanis a beszélő világa is a beszélőben van, pontosabban a beszélőnek „világként” más nem, csak saját világa nyilvánulhat meg. S a magyar nyelvű beszélők belső világában Mikes óta, török, német, vagy orosz időkben, sok minden megmaradt, nemcsak a szetretotip helyzetek, hanem a kategóriális szerkezet szintjén is. Az összehasonlító nyelvészeti tanulmányok sora mutat rá arra tényre, hogy a különböző nyelvek különböző. Itt az ideje, hogy a nyelvészek, különösen a kognitív nyelvészek arról szóljanak, ami bennük is van: a megnyilvánulások tanulmányozásának a megnyilvánulók tanulmányozása a célja és az útja.

A fentiekkel a magyar nyelvű beszélő „beszédgépének” egy olyan sajátosságára derült fény, amellyel számolnia kell a magyarázó általános nyelv-elméleteknek is. Ugyanis, bár más nyelvekre vonatkozóan nem végeztem számításokat, nem tartom valószínűnek, hogy a kategóriális függőség kizárólag csak a magyar nyelv sajátossága lenne.

A kilenc helyhatározórag rendszere számos kutató érdeklődését felkeltette. [Pléh] [Lakoff], [Kövecses] és sok más kutató nyomán metaforákról beszél. Véleményem szerint agyunkban nincsenek metaforák, és nincs „tartály” sem. A „statikus”, „cél” és „forrás” megjelölések sem szerencsések, hiszen az utcára esni is lehet, amely valószínűleg többnyire nem cél, s ha az asztalról egy almát elveszünk, az asztal csak nagy jóindulattal az alma forrása. Ezzel szemben van valamely minőnek, személynek, minőségnek, mennyiségnek (pl. egy valamely Józsefnek, rádióknak vagy szabadságnak, „a Nagy Honvédő Háborúnak stb.) testkénti (bel-ü), felületkénti (fel-ü), és fennállókénti (ki-ü) *felfogása*, s feltételezésem szerint vannak olyan amodális szerkezetek, amelyekben ez megvalósul. Ezekből a szerkezetektől ered a viszonyuló, a viszonyos minővel fennálló viszonyának eszméje. Másrészt agyunk a *létezők közeli vagy távoli voltához* hasonlóan élénk figyelemmel kíséri ezek *közeledését, távolodását vagy helyzetbenmaradását* (*Hova, Hol, Honnan?*) is. A kilenc helyzetraggal megnyilvánuló tényállás ezekkel az elemi viszonyokkal definiálható.

2.5.1 táblázat. Az közeli „ez” és a távoli „az” mutató névmás-pár alakjainak előfordulása Torgyán Józsefnek az 1998-2001 években elmondott parlamenti beszédeiben. A közeledő/maradó/távolodó illetve fennállóként/felületként/testként felfogott helyzetviszonyainak függősége. – Number of forms of „this” and „that” in the speeches given by Mr. J. Torgyán. Interdependence of relations by shape (persistent/surface/body) and direction of process (distance decreasing/growing/invariable) of the object called „this” and „that”

Tény - Fact	Távolodó			Összesen - Total	Tény - Fact	Távolodó			Összesen - Total
	Közeledő - distance decreasing	Maradó - distance invariable	– growing			Közeledő - distance decreasing	Maradó - distance invariable	– growing	
Fennálló - Persistent	67	22	18	107	Fennálló - Persistent	68	7	16	91
Felület - Surface	118	63	47	228	Felület - Surface	395	52	155	602
Test - Body	12	176	60	248	Test - Body	11	59	46	116
Összesen - Total	197	261	125	583	Összesen - Total	474	118	217	809
Tény% - Fact %					Tény% - Fact %				
Fennálló - Persistent	11%	4%	3%	18%	Fennálló - Persistent	8%	1%	2%	11%
Felület - Surface	20%	11%	8%	39%	Felület - Surface	49%	6%	19%	74%
Test - Body	2%	30%	10%	43%	Test - Body	1%	7%	6%	14%
Összesen - Total	34%	45%	21%	100%	Összesen - Total	59%	15%	27%	100%
Függetlenség esetén - Assuming independence					Függetlenség esetén - Assuming independence				
Fennálló - Persistent	6%	8%	4%	18%	Fennálló - Persistent	7%	2%	3%	11%
Felület - Surface	13%	18%	8%	39%	Felület - Surface	44%	11%	20%	74%
Test - Body	14%	19%	9%	43%	Test - Body	8%	2%	4%	14%
Összesen - Total	34%	45%	21%	100%	Összesen - Total	59%	15%	27%	100%

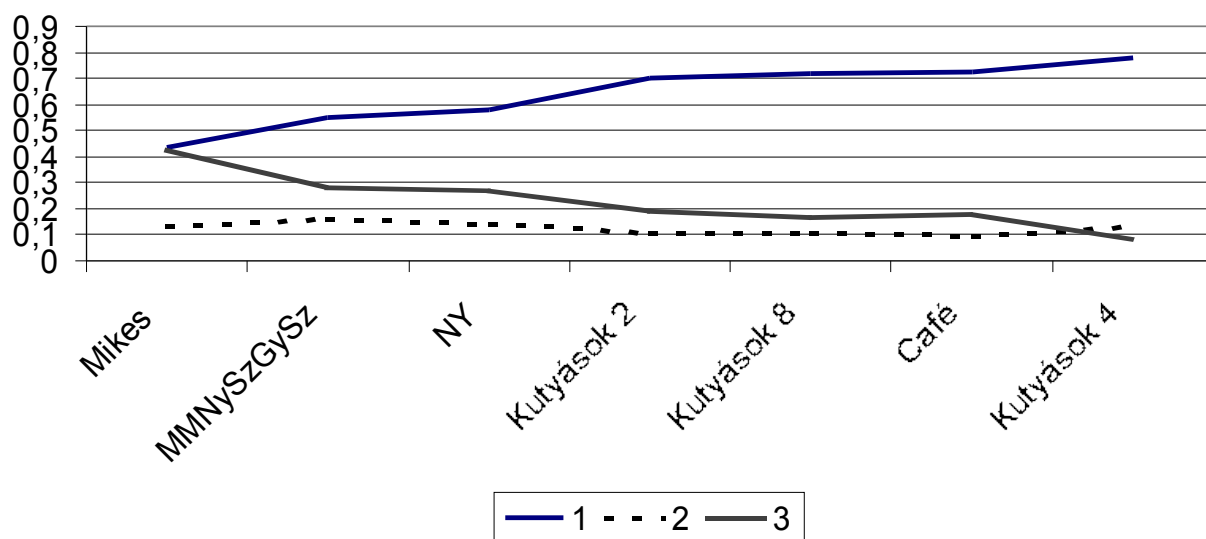
Az „ez” és az „az” névmások esetében ugyanazok a – kövérrel szedett- pozitív kapcsolatok láthatók: a közeledő viszony a kapcsolat/felület-viszonyokhoz, a testviszonyok a maradó és távolodó viszonyokhoz látszanak társulni. Aképviselek nagy részének megnyilvánulásai hasonló képet mutatnak

A kategóriális függőség valamennyi fajtájának, mibenlétének részletes ismertetésére természetesen egy ilyen előadás keretében nem vállalkozom. Kézenfekvő, hogy a saussure-i <a „jel” független a jelölttől> elképzelés az agglutináló magyart beszélő, vagy gondolkodó számára egyébként is abszurd: nyilvánvaló, hogy az agglutináló magyarban ez, így, nem igaz.

2.6. Korpuszközi változékonyság

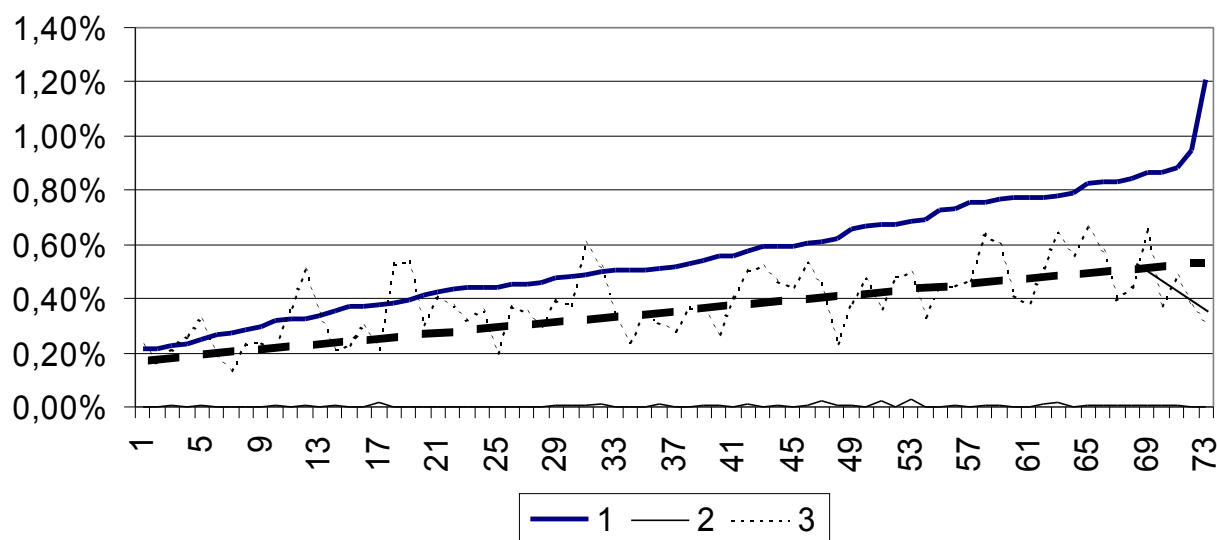
A gyakoriságok korpuszközi változékonysága jóval nagyobb annál, mint amit az egyes szavak és szóalakok előfordulásának átlagos gyakorisága alapján elvárhatnánk. Szemléltetést, a különböző beszélők, különböző alkalmakkor, az egyes személyekről inkább, vagy kevésbé nyilvánulnak meg. Példaképpen a 2.6.1 ábrán a személyes névmások összes alakjának együttes gyakoriságát mutatom be. Amíg a korpuszon belüli viselkedés szempontjából az 1. és 2. személy hasonló módon és a 3. személlyel a ragozódás és a különböző személyes szófajokkal történő megnyilvánulás során ellentétesen viselkedett, addig a különböző korpuszokat tekintve az első és a harmadik személy egymás terhére növekvő illetve csökkenő gyakorisága szembeötlő, miközben a második személyű alakok gyakorisága kevésbé ingadozott. Mint [Kilgariff] írja, a korpuszok jobban eltérnek gyakori szavaikat tekintve, mint a ritkébbakat.

2.6.1 ábra. A ragozatlan személyes névmások eloszlása személyenként, különböző korpuszokban, személyes névmások=100. – Frequency of occurrences of personal pronouns in Nominative, by Person, in various corpora (1,2 and 3=1st, 2nd and 3rd Person, respectively, Personal Pronouns=100)



Az egyes és harmadik személyű alakok előfordulása egymás rovására gyakoribb vagy ritkább.

2.6.2 ábra. Személyes névmások összes alakja előfordulásainak száma a szövegszavak számához viszonyítva, személyenként, képviselőnként a [Parlament] korpuszban. – Number of forms of personal pronoun, related to the size of corpus, by Person and Representative in the corpus [Parliament]



A 2.6.2 ábrából világossá válik, hogy vannak olyan képviselők, akik aránylag igen kevés személyes névmást használnak, s ezek csaknem azonos arányban használnak első és harmadik személyű alakot. Azok a képviselők, akik ennél több, például az átlagos számú első személyű névmást használnak, több harmadik személyűvel is élnek. Azt is mondhatjuk, hogy minél inkább személy-központú egy beszélő, annál több első személyű alakot használ, és megfordítva, minél inkább személy-központú, annál több első személyű alakot. A beszélő „személy-központú”-ságán az általa használt személyes kategóriák előfordulásainak az összes

szövegszóhoz viszonyított számát értem. Végül van néhány olyan képviselő, akik az átlagosnál sokkal többször, rendkívül sokszor használták az első személyű alakokat, ők ugyanakkor már az arányosnál kevesebb harmadik személyű alakkal éltek, az első személy már a harmadik személy rovására is előtérbe került.

Mindez, feltételezésem szerint, arra mutat, hogy a személyes névmás használatának gyakorisága – valamely adott beszédhelyzetben – skálázható személyiségi bélyeg

Különböző beszélők személyes megnyilvánulásait tekintve az „én/mi” alakjai „ő” antagonisták, alanyiség-„kedvelők”, birtoklás-„kedvelők”, önmagukra ritkán irányulók, ritkán többszámúak, a „te/ti” „én”-, és „te”-független, jelenidő-vonzó, önmagára ritkán irányuló, ritka a többszáma, az „ő” „én” antagonista, birtokolttság „kedvelő”, múltidő-vonzó, önmagára gyakran irányuló, más reá irányulását „vonzó” vagy „elviselő”, gyakran van többszáma, s lehet már szóbanforgó.

Összefoglalás

A fentiekben ízelítőt szerettem volna adni a magyar nyelv kevéssé vizsgált korpuszon belüli és korpuszközi morfo-, és szóstatistikájából, a kategóriastatistikából s abból a „kognitív” szemléletből és az ehhez tartozó nyelvezetből, amely az elemzés során hasznosnak bizonyult.

Köszönetnyilvánítások

Köszönettel tartozom mindazoknak, akik munkámat támogatták, s ilyenek nincsenek sokan: Kiefer Ferencnek és Pajzs Júliának. Köszönettel tartozom az összes többi olyan embertársamnak, aki nem akadályozták munkámat, bár teheték volna. Ők többen vannak. Végül köszönettel tartozom azoknak az embertársaimnak is, akik munkámat akadályozni próbálták. Nekik köszönhetem kitartásomat.

Néhány forrás

[Ashby01] F. Gregory Ashby, Shawn W. Ell. The neurobiology of human category learning
Trends in Cognitive Sciences, 5:5, pp. 204-210

[Balogh] Balogh Judit (1998) A névszóragezálás
Magyar Nyelvőr Vol.122. No.4.

[Bartos00] Bartos Huba (2000): Az inflexió jelenségek szintaktikai háttere
Strukturális magyar nyelvtan 3. kötet, Morfológia. Szerk.: Kiefer F.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1097 p.

[Bierwisch] Manfred Bierwisch (1988): On the Grammar of Local Prepositions. In
Manfred Bierwisch, Wolfgang Motsch, and Ilse Zimmermann, editors, Syntax, Semantik und Lexikon, Studia
Grammatica XXIX, pages 1 - 65. Akademie Verlag

[Clark] Eve V. Clark, Herbert H. Clark (1977): Language and Thought.
in: Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics
Harcourt, Brace and Jovanovich

[Gallagher00] Shaun Gallagher, Jonathan Shear eds. (2000): Models of the Self
Oxford Univ. Press

[Goddard] Cliff Goddard (2000) Lexico-semantic universals: A critical overview.

[Greenberg] J. H. Greenberg ed. (1978) Universals of Human Language
Stanford University Press

[Grush] Rick Grush (2000): Self, World and Space: The Meaning and Mechanisms of Ego-, and Allocentric
Spatial Representation
Brain and Mind, 1, pp. 59-92.

[Herskovits] Herskovits Anette (1986): Language and Spatial Cognition

Cambridge University Press.

[HVG] Heti Világgazdaság

CD, 1993-98. évi évfolyam

[Jókai] Jókai Mór: A kőszívű ember fiai

<http://www>.

[Károli] Biblia. Károli, katolikus, King James teljes szövegekkel, ver 3.0

Fordította: Károli Gáspár CD, Arcanum Kiadó, Budapest

[Kiefer00] Kiefer Ferenc (2000): A ragozás

Strukturális magyar nyelvtan 3. kötet, Morfológia. Szerk.: Kiefer F.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1097 p.

[Kilgariff] Adam Kilgariff (2001) Comparing corpora

I.J. of Corpus Linguistics g(1) pp. 97-133.

[Lamb] S.M. Lamb (1999): Pathways of the Brain: The Neurogenitive basis of Language

John Benjamins

[Landau] Landau B. (1991): Spatial representation of objects in the young blind child.

Cognition, 38, No.2. pp. 145-178.

[Mikes] Mikes Kelemen (1):

<http://www>.

[MMNySzGySz] Füredi Mihály és Kelemen József (1989): A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára (1965-1977)

Akadémiai Kiadó, Budapest

[MNYÉS] A magyar nyelv értelmező szótára, I-VII.

Vez.szerk.: Bárczi Géza és Országh László. 1959-1963

Akadémiai Kiadó, Budapest.

[MSZH] A 2000-2001 években megadott szabadalmak igénypontjai

Kigyűjtés az Oszágos Szabadalmi Nyilvántartásból, 2002. MSZH.

[Népszabadság] Népszabadság

Cikkek a lap különböző rovataiból

<http://www.Nepszabadsag.hu>

[NYTUD] A magyar nyelv történeti szótárának forrásanyaga: a 70-90-es évek női szerzői

Kézirat

[Oakes] M.P. Oakes (1998): Statistics for Corpus Linguistics

Edinburgh University Press.

[Pajzs] Pajzs Júlia (1998): Statistical Examination of the Hungarian Noun Paradigm

in: ALLC/ACH ~98 Conference abstracts. pp. 89-93.

[Parlament] Oszágyűlési napló 1990-2000 a plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa

Digitéka, Arcanum Kiadó, 2001 január

[Pellegrino] Giuseppe di Pellegrino (2001): Categorization in single neurons

Trends in Cognitive Sciences, 5:5:186

[Pléh] Pléh Csaba (2001): Téri megismerés és a nyelv.

Magyar Pszichológiai Szemle

[Pléh00] Pléh Csaba (2000): A magyar morfológia pszicholingvisztikai aspektusai. In:

Strukturális magyar nyelvtan 3. kötet, Morfológia. Szerk.: Kiefer F.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1097 p.

[Révai] Révai Nagy Lexikona. A XXI kötet lexikális anyaga (1914-1921)

Automex Kft., Budapest

[Ruby01] Perirne Ruby, Jean Decety(2001): Effect of subjective perspective taking during simulation of action: a PET investigation of agency

Nature Neuroscience, Vol.4. No. 5, pp. 546-550.

[Stefanics] Stefanics Gábor (2000): Az éntudat kialakulása

M. Pszichológiai Szemle No.4.

[Tótfalusi] Tótfalusi István (2001) Szó-tár-lat

CD, Arcanum Kiadó, Budapest

[Üzleti] Üzleti levelek, ajánlatok (2000-2002)

CID Cég-INFO Diekt Marketing Kft, Budapest

[Yamamoto] M. Yamamoto (1997): Animacy and reference

John Benjamins Publ. Co. Amsterdam, Philadelphia